

SHAXSNI O‘RGANISHNING IJTIMOY PSIXOLOGIYA UCHUN O‘ZIGA XOSLIGI. IJTIMOY PSIXOLOGIYA VA UNING DOLZARB MUAMMOLARI

Sidiqaliyeva Feruza Usmonali qizi

Chirchiq Davlat Universiteti pedagogika va psixologiya yo‘nalishi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada shaxs o‘rganishning psixologiya uchun xosligi, shaxsning shakllanish jarayoniga shaxslararo munosabatlardan tashqari jamiyatdagi mavjud siyosiy doiralar va mafkuraviy qarashlar ham katta ta’sir ko‘rsatishi to‘liqroq yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Sotsial psixologiya, ijtimoiy-psixologik yondashish, yondashuv sotsializatsiyasi, shaxslararo munosabatlar.

ABSTRACT

In this article, the peculiarity of personality study for psychology, the fact that the process of personality formation is greatly influenced by the existing political circles and ideological views in society, in addition to interpersonal relations.

Keywords: Social psychology, social-psychological approach, approach socialization, interpersonal relations.

KIRISH

Prezidentimiz aytganlaridek har bir individ tug‘ilganidan boshlab to umrining oxiriga qadar «yer-u ko‘kdagi o‘zgarishlarni sezib, his qilib, ulardan saboq chiqarib» yashaydi degan fikrni ilgari surgan. Aytish mumkinki, aynan mana shunday jarayonlarni boshidan kechirgan individgina shaxs bo‘lib shakllanadi va jamiyat hayotiga qo‘shila oladi. Buning uchun undan hamisha «o‘zining yon-atrofiga uyg‘oq nigoh, qalb ko‘zi bilan qarash» talab etiladi. Shundagina u yetuk inson bo‘lib ulg‘ayishi va jamiyat uchun kerakli shaxs bo‘la olishi mumkin. Ijtimoiy psixologiyaning asosiy vazifasi va predmeti — shaxs va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarning rivojlanish qonuniyatlari ekanligini ko‘pgina ijtimoiy psixologlar ta’kidlab o‘tganligi ma’lum. Shunday ekan, ushbu maqolada biz shaxs va jamiyat munosabatlariga oid muammolarning boshqa jihatlarini kengroq yoritishni maqsad qildik. Chunki bo‘lajak psixolog, psixologiya fani o‘qituvchisi sifatidagi mutaxassis — talabalar uchun bu kabi muammolarga doir bilimlarni chuqur egallash o‘z mutaxassisligini chuqur egallashgagina xizmat qilib qolmay, balki ularning keyingi faoliyatlarida ham o‘ziga

xos zaruriyat kasb etadi. Ayniqsa shaxs va shaxslararo munosabatlar doirasida yuz beradigan aloqalar chuqur yoritilgan bo'lib, bu bo'lajak mutaxassislarning bilimlarini yanada oshirishga xizmat qilishi ko'zda tutilgan. Bu maqolada zamonaviy psixologiyada hozirgi kun uchun dolzarb bo'lgan mavzular imkon doirasida qamrab olingan. Bu mavzularni yoritishda xorij hamda rus psixologiyasi namoyandalarining o'tkazgan tadqiqotlari va qarashlaridan foydalandik. Odamzotning yashash sharoiti, boshqacha qilib aytganda uni qamrab turgan ijtimoiy muhitning doimo o'zgarib borishi qonuniy bir jarayondir, shunday ekan, shaxs muammosi va uni o'rganish barcha fanlar qatori ijtimoiy psixologiya uchun ham hamisha dolzarb muammolardan biri bo'lib qolaveradi. Muammolar qanchalik bir-biriga o'xshash bo'lmasin, ular har gal boshqacha tarixiy sharoitda, o'zgargan ijtimoiy muhitda yashovchi, binobarin, o'zgacha tafakkur tarziga ega bo'lgan dunyoni boshqacha his etuvchi va tushunuvchi insonning muammolari bo'lib qolaveradi. Shaxs biologik tur bo'lishi bilan bir vaqtning o'zida muayyan tarixiy davr va ma'lum mamlakatdagi ijtimoiy muhitning ham farzandi hisoblanadi. Shaxsning qaysi tarixiy davrda, qaysi ijtimoiy muhitda yashashiga qarab uning fe'l-atvorida jiddiy o'zgarishlar bo'ladi. Shaxsning fe'l-atvori, xatti-harakatida tug'ma (irsiy) xususiyatlar mavjud ekanligini ijtimoiy nazariya tarafdorlari ham tan olishadi, lekin ularning fikriga ko'ra shaxsdagi bu xususiyatlar asosan muayyan ijtimoiy muhitda (oila, o'quv va mehnat jamoasi, davr ruhi, davlat tuzilishi, kasbiy va ijodiy uyushmalar va h.k.) hamda mehnat, til, nutq, tarbiya, tajriba orqali o'ziga xos ravishda namoyon bo'ladi. Shaxs va jamiyatning shakllanishi hamda tarixiy takomilida ijtimoiy mehnat, nutq va tafakkur tarzining o'zgarishi, oila nikoh munosabatlari takomillashishining ham ahamiyati katta bo'lgan. Shaxsdagi tabiiylik va ijtimoiylik o'rtasidagi aloqadorliklarda ijtimoiylik mayllarining yetakchi bo'la borishi odamning insonga, ya'ni jamiyatlashgan mavjudodga aylanib borishini ta'minlaydi.

METODOLOGIYA

Shaxs u yoki bu xildagi hayot tarzini tanlash imkoniga ega bo'lgan ongli va faol insondir. Ijtimoiy psixologiyada shaxsning shaxsiy va psixologik sifatlarini o'rganishga katta e'tibor beriladi, chunki bunday ma'lumotlarni bilish va shaxslararo munosabatlarda hisobga olish juda muhimdir. Inson shaxsi jamiyatning a'zosi sifatida turli xil o'zaro munosabatlar doirasida faoliyat yuritadi. Shaxsning shakllanish jarayoniga shaxslararo munosabatlardan tashqari jamiyatdagi mavjud siyosiy doiralar va mafkuraviy qarashlar ham katta ta'sir ko'rsatadi. Masalan, mafkuraviy qarashlar jamiyatdagi ma'lum bir g'oyalar tizimi sifatida shaxsga ta'sir ko'rsatib, uning psixologiyasi, dunyoqarashi, shaxsiy va ijtimoiy ustanovkalarining rivojlanishiga o'z hissasini qo'shadi.

Shaxs psixologiyasining shakllanishiga u mansub bo'lgan ma'lum bir ijtimoiy guruhlarining munosabatlari ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bunday o'zaro ta'sir va

muloqot jarayonida shaxslarning bir-biriga ta'siri sodir bo'lishi bilan birgalikda, jamiyatga, mehnatga, odamlarga, o'zining shaxsiy sifatlariga nisbatan o'z qarashlariga, ijtimoiy ustanovkalariga ta'sir o'tkazishi sodir bo'ladi. Ma'lum bir ijtimoiy muhitda yashar ekan, shaxs u yerda o'ziga xos o'ringa, obro'ga, rolga ega bo'ladi.

Shaxs — ijtimoiy munosabatlarning obyektigina emas, balki uning subyektini va faol ishtirokchisi hamdir. Shaxs — bu konkret inson, ma'lum bir davlatning, jamiyatning, guruhning (bu guruh ijtimoiy, etnik, diniy, siyosiy, yoshga oid va h.k. bolishi mumkin) vakili, o'z atrofida bilan ongli munosabat o'rnatadigan, ongli ravishda faoliyat yuritadigan, barcha munosabatlarda o'ziga xos insoniy qiyofani namoyon qila oladigan, shuningdek, o'ziga xos individual va ijtimoiy xususiyatlarga ega bo'lgan kishidir.

Hozirgi zamon ijtimoiy psixologiyasi sohasida shaxsni o'rganish ustida olib borilayotgan tadqiqotlar masalasi, ayniqsa bu boradagi amaliy vazifalar ijtimoiy psixologiya fanining markazida turuvchi psixologik va sotsiologik yondashuv yo'nalishlari asosida hal qilinmoqda. Masalan, Amerika va boshqa barcha g'arb davlatlarida shaxsni o'rganishga nisbatan ikki xil ijtimoiy psixologiya — «psixologik ijtimoiy psixologiya» va «sotsiologik ijtimoiy psixologiya» mavjud. Bu yo'nalishlar bir-biriga o'xshashda, ularning bir-biridan farqli jihatlari ham mavjud. Ya'ni psixologik ijtimoiy psixologiya shaxs va faoliyat, muomala, shaxslararo munosabat, shaxsning ijtimoiy-psixologik tuzilishi, shaxsning kognitiv, konativ, xulq-atvor imkoniyatlarini o'z ichiga olgan ijtimoiy ustanovkalar, shaxs va jamoaning ijtimoiy-ruhiy kechinmalari kabi muammolar ustida tadqiqot olib borishni maqsad qilib olgan bo'lsa, sotsiologik ijtimoiy psixologiyada esa ko'pincha jamiyatning ijtimoiy qatlamlarini tahlil qilish, xalqlar psixologiyasi, ommaviy hodisalar psixologiyasi, sinflar, guruhlar, gumanistik psixologiya kabilarga alohida urg'u beriladi.

Ijtimoiy psixologiyada shaxsni o'rganishning o'ziga xosligini tushuntirish va ko'rsatish maqsadida bu sohada ish olib borayotgan barcha olimlar o'z qarashlarini o'ziga xos tarzda ifodalay olgan. Ijtimoiy psixologiya shaxsga turli xil vaziyatlarning ta'sirini o'rganib, kishilar bir-birlariga qanday ta'sir ko'rsatishini va ular bir-birlarini qanday idrok etishlarini o'rganadigan fan sifatida qiziqarlidir. Shuningdek, uning tadqiqot doirasiga barchani birdek qiziqtiradigan quyidagi savollar ham kiradi: — Kishilar bir-birlari haqida nimalarni o'ylaydilar? Bizning o'zimiz haqimizdagi tasavvurlarimiz qanchalik to'g'ri? Do'stlarimiz haqidagisi-chi? Notanishlar haqidagi fikrlarimiz-chi? Bizning fikrlarimiz va harakatlarimiz orasidagi aloqa qanchalik ahamiyatga ega? — Odamlar bir-birlariga qanday va qay darajada ta'sir o'tkazadilar? Ijtimoiy muhit ta'siriga qanday qarshilik ko'rsatish mumkin? — Nima uchun odamlar ba'zida bir-birlarini xafa qiladilar, ba'zi paytlarda yordam beradilar? Bu savollarning barchasi o'zaro bogliq bo'lib, ijtimoiy psixologiya ana shu savollarga javob topish bilan

shugʻullanadi. Qisqasini aytganda, ijtimoiy psixologiyada shaxsni oʻrganishning oʻziga xosligi shundaki, bu fan odamlar bir-birlari haqida nima oʻylashidan tortib, ular bir-birlariga qanday taʼsir koʻrsatishigacha oʻrganadi. Shaxs ijtimoiy psixologiyada, garchi uning shakllanishiga jinsi, temperamenti, irsiy belgilari kabi biologik tavsiflar ham maʼlum darajada taʼsir koʻrsatsa-da, ijtimoiy fenomen sifatida qaraladi.

Ijtimoiy psixologiya sohasida tadqiqot olib boradigan mutaxassislarning aksariyati oʻz tadqiqotlarining asosiy yadrosi sifatida G.Olport, S.Meddi, Uilyam Jeyms kabi psixologlarning nazariyalariga tayanadi. Ulardan biri U.Jeymsning shaxs nazariyasida shaxs «Men»i haqidagi fikrlarini toʻliq ifodalay olgan, desak boʻladi. U. Jeyms shaxs «Men»iga xos ikki aspektni ajratib koʻrsatdi: empirik «Men» va haqiqiy «Men». Empirik «Men» inson nimaniki «oʻzimmiki» deb atay olgan barcha narsalar yigʻindisidir. Uning ichiga:

- Material «Men» — oʻz ichiga shaxsning tana tuzilishi va shaxsan uning oʻzigagina tegishli boʻlgan barcha narsalarini oluvchi «Men» boʻlsa;
- Ijtimoiy «Men» — shaxsdagi uning atrofida tan olgan «Men», har bir shaxsni oʻzi haqida uning atrofida tan olgan fikri qiziqtiradi, albatta. Demak, shaxsning atrofida qancha alohida ijtimoiy guruhlar mavjud boʻlsa, uning uchun shuncha ijtimoiy «Men»i mavjud boʻladi;
- Psixik «Men» — individning ijtimoiy muhitda uning kimligini namoyon qilishiga yordam beruvchi qobiliyat va iqtidorlarining yigʻindisi hisoblanadi;
- Haqiqiy yoki axloqiy «Men» — shaxsning oʻzini anglashi, oʻz-oʻziga baho berishi doirasidan iboratdir. Zamonaviy psixologiyada bunday «Men»ni shaxsning markaziy boʻgʻini sifatida qaraladi va «Men» konsepsiya (bu ilmiy atama fanga amerikalik psixolog K.Rodjers tomonidan kiritilgan) tushunchasi orqali ifodalanadi.

Zigmund Freyd shaxs nazariyasini rivojlantirish barobarida boshqa olimlarning fikrlariga qarshi chiqqan holda, nisbatan boshqacharoq tarzda asoslab bergan. Uning fikriga koʻra «individ — doimo jamiyat bilan nizoda boʻladi» deb taʼkidlaydi. Yaʼni «insonning biologik ehtiyojlari (ayniqsa jinsiy ehtiyojlari) jam iyatdagi mavjud madaniyat meʼyorlariga zid boʻlib, shaxs oʻz ehtiyojlarini qondirish jarayonida bu meʼyorlar bilan albatta toʻqnash keladi.

Shaxsning oʻz-oʻzini anglashi, yaʼni oʻzidagi mavjud sifatlarni konkret baholash jarayoni koʻpincha shaxs tomonidan ogʻir kechadi, yaʼni inson tabiati shundayki, u oʻzidagi jamiyat meʼyorlariga toʻgʻri kelmaydigan yomon sifatlarni anglamaslikka, bekitishga harakat qiladi. Hattoki bunday tasavvurlar ongsizlik sohasiga siqib chiqariladi. Bu ataylab qilinadigan ish boʻlmay, u har bir shaxsdagi oʻz shaxsiyatini oʻziga xos psixologik himoyalash mexanizmidir. Bunday himoya mexanizmi shaxsni koʻpincha turli xil yomon asoratlardan, hissiy kechinmalardan asraydi. Z. Freydning klassik psixoanaliz nazariyasiga koʻra, «Men» konsepsiyasi inson psixikasining

strukturali komponenti hisoblanadi, boshqacha aytganda, Zigmund Freyd shaxs shakllanishining psixik strukturasi uch asosiy qismga bo'lib ko'rsatadi:

1. Id («U»). Bu shaxsga berilgan tug'ma reflekslar bilan bogliq holda mavjud bo'lgan instinktiv ehtiyojlarning asosi. Rohat olish uchun yo'naltirilgan energiya manbai. «U» organizmning ovqatlanishi va kerakli ehtiyojlarini qondirish funksiyasini bajaradi.

2. Ego («Men»). Insonning atrof-muhitda o'zini tutishini, xulq-atvorini yo'lga solib turadigan funksiyani bajaradi. Ego reallik prinsipi orqali boshqariladi. Masalan, inson och qolganda, Ego uni zaharli mevalarni iste'mol qilishdan asrab qoladi, ya'ni taqiqlab qo'yadi.

3. Superego («Oliy Men»). U ideal ota-ona funksiyasini bajaradi. Superego insonning xulq-atvorini yo'lga solib turadi va otaonalarning standartlariga asosan uning jamiyatda shakllanishiga yordam beradi. Bu uchta komponent bolaning shaxs bo'lib shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

Bolalar reallik prinsipiga, shuningdek, Ego va Superegoning talablariga rioya qilishlari kerak. Ego Superegoning jazolashlari va xatti-harakatlari uchun javobgardir. Shu orqali inson o'z aybini va mag'rurligini his qiladi. Freyd nazariyasiga ko'ra, jamiyatda tarixan tarkib topgan odatlar, axloqiy prinsiplar, ijtimoiy «senzura»ning mavjudligi tufayli jinsiy mayl to'g'ridan to'g'ri to'siladi. Shuning uchun ham ba'zi kishilarda bu ongsiz tabiiy mayl bilan anglab turilgan vaziyat o'rtasida ichki ruhiy nizo paydo bo'ladi, bunday to'qnashuvlar ba'zan barqaror asab kasalliklariga (nevrozga) olib keladi. Kishilik jamiyatida ko'pchilik kishilarning hayoti davomida bu tabiiy ongsiz mayl energiyasi mehnat faoliyatiga, aqliy va ijodiy faoliyatga qaratiladi va sarf etiladi. Hayotning yuksak sohasiga energiyaning shu tariqa ko'chirilishi sublimatsiya deyiladi.

Muloqot jarayonining ham, guruhij jarayonlarning ham egasi - subyekti hamda obyekt aslida, alohida shaxs, konkret odamdir. Shuning uchun ham Ijtimoiy psixologiya alohida shaxs muammosini ham o'rgandiki, uni o'sha turli ijtimoiy jarayonlarning ishtirokchisi va faol amalga oshiruvchisi degan nuqtai nazardan tekshiradi. Ma'lumki, shaxs muammosi umumiy psixologiyada ham, pedagogik psixologiyada ham, differensial, huquqiy psixologiya va psixologiyaning qator maxsus bo'limlarida ham o'rganiladi. Har bir bo'lim yoki tarmoq uni o'z mavzu va vazifalari nuqtai nazaridan shaxsga taalluqli bo'lgan muammolarni yoritadi. Masalan, umumiy psixologiya shaxsni psixologik faoliyatning maxsuli, alohida psixik jarayonlarning egasi deb hisoblansa, sotsiologiya uni ijtimoiy munosabatlarning obyekt deb qaraydi. Shaxs muammosiga ijtimoiy-psixologik yondashishning o'ziga xosligi shundaki, u turli guruhlar bilan bo'ladigan turli shakldagi o'zaro munosabatlarning oqibati sifatida qaraladi. Ya'ni Ijtimoiy psixologiya, avvalo, biror guruhning a'zosi hisoblangan shaxs

xulq-atvori qanday qonuniyatlarga bo'ysunishini, shaxsning muloqotlar sistemasida olgan ta'sirlari uning ongida qanday aks topishini o'rganadi. Guruhning shaxs psixologiyasiga ta'siri qay yo'sinda sodir bo'lishi ijtimoiy psixologiyada sotsializatsiya muammosi bilan uzviy bog'liq bo'lsa, bu ta'sirlarning shaxs xatti-harakatlari, xulqida bevosita qanday namoyon bo'lishi ijtimoiy yo'l-yo'riqlar muammosi bilan bog'liqdir. Ana shular asosida shaxsda shakllanadigan fazilatlar va ularning turli tipdagi shaxslarda namoyon bo'lishini aniqlagan holda, shaxs xulq-atvorini boshqarish mexanizmlarni ishlab chiqish Ijtimoiy psixologiyaning asosiy vazifalaridan biridir. Shaxs psixologiyasining shakllanishiga u mansub bo'lgan ma'lum bir ijtimoiy guruhlarning munosabatlari ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bunday o'zaro ta'sir va muloqot jarayonida shaxslarning bir-biriga ta'siri sodir bo'lishi bilan birgalikda, jamiyatga, mehnatga, odamlarga, o'zining shaxsiy sifatlariga nisbatan o'z qarashlariga, ijtimoiy ustanovkalariga ta'sir o'tkazishi sodir bo'ladi.

Ma'lum bir ijtimoiy muhitda yashar ekan, shaxs u yerda o'ziga xos o'ringa, obro'ga, rolga ega bo'ladi. Hozirgi zamon ijtimoiy psixologiyasi sohasida shaxsni o'rganish ustida olib borilayotgan tadqiqotlar masalasi, ayniqsa bu boradagi amaliy vazifalar ijtimoiy psixologiya fanining markazida turuvchi psixologik va sotsiologik yondashuv yo'nalishlari asosida hal qilinmoqda. Avvalo, qaysi aniq guruhlarda shaxs, bir tomondan, ijtimoiy ta'sirlarni (o'z faoliyatining qaysi tizimlari orqali) o'zlashtiradi, boshqa tomondan qanday qilib, qaysi aniq guruhlarda o'zining ijtimoiy mohiyatini (qo'shma faoliyatning qanday aniq turlari orqali) amalga oshiradi. Buning uchun ko'proq darajada ichidan ko'ra garchi mikromuhit shaxsiyatning shakllanishi, garchi bu tadqiqotni va uning shakllanishining makro muhitini rad etishni anglatmasa ham sotsiologik tahlil qilish, asosiy e'tibor qaratiladi. Sotsiologik yondashuvga qaraganda, bu yerda shaxslararo munosabatlarning butun tizimi va ularning hissiy jihatdan tartibga solinishi kabi shaxsning xatti-harakati va faoliyatini tartibga soluvchi omillar hisobga olinadi.

Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar va asosiy vositalarni jadal yangilash zarurati sharoitida lizing xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning investitsiya faoliyatini moliyalashtirish shakli sifatida alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy dunyoda oila yangi shakllarga ega va bilan taqqoslaganda sezilarli darajada o'zgartirilgan oldingi avlodlar davomida qabul qilingan oilaviy munosabatlarning an'anaviy shakllari.

Ijtimoiy psixologiya "ijtimoiy jihatdan aniqlangan shaxs" ning xatti-harakati va faoliyatini ko'rib chiqadi. Real ijtimoiy guruhlar, individual hissa guruh faoliyatida har bir shaxs, sabablari, umumiy faoliyatga ushbu hissaning qiymati bog'liq. Aniqrog'i, bunday sabablarning ikkita turkumi o'rganiladi: shaxs harakat qiladigan guruhlarning

tabiati va rivojlanish darajasiga bog'liq bo'lganlar va shaxsning o'zida, masalan, uning sotsializatsiyasi sharoitida. \

Xulosa qilib aytganda, shaxsga sotsial-psixologik yendoshish uni ma'lum guruhlarining a'zosi, konkret sharoitda o'ziga o'xshash shaxslar bilan muloqotga kirishuvchi konkret odam deb tushunishdir. Shaxs sotsializatsiyasi to'g'risida gap ketarkan, uning fanda ko'pincha "Shaxs taraqqiyoti" yoki "Tarbiyasi" tushunchalari bilan sinonimdek ishlatilishiga alohida e'tibor berish kerak. Lekin sotsializatsiya sof ijtimoiy-psixologik tushuncha bo'lib, aytib o'tilgan tushunchalardan farq qiladi. Sotsializatsiya - bu individning ijtimoiy muhitga qo'shilishi, ijtimoiy ta'sirlarni o'ziga singdirishi va aktiv ravishda muloqot sistemasiga kirib borish jarayonidir. Bu jarayon ikki tomonlama bo'lib, bir tomondan, shaxs aktiv ravishda ijtimoiy ta'sirlarni qabul qiladi, ikkinchi tomondan esa, ularni hayotda o'z xulq-atvorlari, munosabatlarida namoyon bo'ladi. Bu jarayon normal individda tabiiy tarzda ro'y beradi, chunki individda shaxs bo'lishiga extiyoj hamda shaxs bo'lishiga imkoniyat va zaruriyat bordir.

Shuning uchun ham bola tug'ilib, ijtimoiy muhitga qo'shilgan ondan boshlab, undagi shaxs bo'lishga intilishni, undagi shakllanish jarayonni kuzatish mumkin (masalan, chaqaloqlardagi bevosita emotsional muloqotda extiyojning borligi). Shaxsning shakllanishi asosan uch sohada amalga oshiriladi:

1) Faoliyat sohasi, ya'ni umr mobaynida shaxs turli faoliyatlarga bevosita yoki bilvosita jalb etilgan bo'lib, bu jarayonda fan katalogi kengayib, boyib boraveradi. Har bir faoliyat turi individdan maxsus fazilatlarining, malaka va ko'nikmalarining, bilimlarning borligini talab etadiki, ularni qoniqtirish yo'lidagi aktivligi unda o'ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlar kompleksini shakllantiradi;

2) Muloqot sohasi, ayniqsa maktabgacha yosh davrdagi va o'smirlik davrlaridagi muloqot sistemalari bolada bir qancha ijtimoiy hislatlarni paydo qiladiki, uning natijasida u faol hayotiy mavqega ega bo'ladi, jamiyatda o'z o'rnini tasavvur qilishga erishadi.

3) O'z-o'zini anglash sohasi, ya'ni "MEN" obrazining yil sayin o'zgarib borishi jarayoni bo'lib, avval o'zini boshqalardan farqliligini, o'zicha mustaqil harakat qilish, mustaqil fikr yurita olish qobiliyatini anglash, so'ngra o'z-o'zini baholash, anglash, nazorat qilish xususiyatlari rivojlanadiki, ular ham faol shaxs psixologiyasining tarkibiy qismidir.

Shaxs sotsializatsiyasi, yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, bola tug'ilishi bilan boshlansa-da, sezilarli, samaradorlik nuqtai nazaridan uning bosqichlari farqlanadi.

Masalan, birinchi bosqich - mehnat faoliyatigacha bo'lgan bosqich bo'lib, unga bolaning maktabgacha yosh davri hamda o'qish yillari kiradi. Bu davrdagi sotsializatsiyaning ahamiyati va o'ziga xosligi shundaki, bu davrda, asosan, tashqi

ijtimoiy muhit, ijtimoiy ta'sirlar faol ravishda ongda singdiriladi, mustaqil hayotga tayorgarlik borasida muhim bosqichga o'tiladi.

Ikkinchi bosqich - mehnat faoliyati davri - bu davr odamning yetuklik yillari bilan bog'liq bo'lib, avvalgi davrlarda singdirgan ijtimoiy ta'sirlarni bevosita faoliyatida, shaxslararo munosabatlar sistemasida namoyon etadi.

Kasbga ega bo'lib, aniq hayot yo'lini tanlagan, turmush qurib, kelgusi avlodni tarbiyalayotgan shaxsda namoyon bo'ladigan barcha ijtimoiy fazilatlar shu davrning maxsulidir. Nihoyat, uchinchi bosqich - mehnat faoliyatidan keyingi davr bo'lib, bunga, asosan, aktiv mehnat faoliyatidan so'ng qarilik gashtini surayotganlar kiradi. Bu davrda ham shaxs sotsializatsiyasi davom etaveradi, chunki endi ilgarigi davrlarda orttirilgan tajriba boshqalarga uzatiladi, shunga ko'ra shaxs strukturasi ham xususiy o'zgarishlar ro'y beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda Shaxs kamoloti - Shaxsning jismoniy, ruhiy va ma'naviy xususiyatlarida miqdor o'zgarishlaridan sifat o'zgarishlariga dialektik o'tish bilan tavsiflanadigan murakkab, uzoq davom etadigan ziddiyatli jarayon. Shaxs kamoloti psixologiya va pedagogika fanlarining umumilmiy kategoriyasi bo'lib, psixologiya - Shaxs ruxiy kamolotining qonunlarini izohlab bersa, pedagogika - komil inson va barkamol avlodni shakllantirish maqsadlarini ko'zlab shaxs kamolotini boshqarish haqidagi nazariyani yaratadi.

Shaxs abadiylik, ezgulik haqidagi tushuncha va tasavvurlarni diniy e'tiqod, diniy tarbiya va ta'imotlar vositasida egallaydi. Mustahkam iymon-e'tiqod shakllanishi bilan kasb-kor, faoliyat shaklining qandayligidan qat'i nazar shaxs jamiyat taraqqiyotiga, ijtimoiy-jarayonlarga kuchli ta'sir ko'rsata boshlaydi.

Shaxsning kamol topishi, unda mustahkam iymon-e'tiqodning shakllanishi individ uchun g'oyat mashaqqatli va ziddiyatli jarayon sifatida kechadi. Shaxs olamni bilish orqali o'zligini anglashga, o'z «men»ini bilish orqali olam mohiyatini chuqurroq bilishga erishadi. Shaxs o'z-o'zini tarbiyalovchi, o'z faoliyatiga tanqidiy baho beruvchi, o'z-o'zini nazorat qiluvchi sifatida muttasil ravishda kamolotga intiladi.

Shaxs — alohida individ, mohiyatan yaxlit ijtimoiy-axloqiy olam. U o'zida inson mohiyatini, uning mavjudot sifatidagi qadriyatini mujassam etadi. Shaxs ijtimoiy-gumanitar fanlarda o'z yo'nalishi, tadqiqot ob'yekti va maqsadi nuqtai nazaridan turlicha talqin etiladi. U o'ta murakkab, ziddiyatli, qarama-qarshi, o'zini o'zi inkor etadigan mavjudot sifatida, biologik, fiziologik, ijtimoiy, ma'naviy, ruhiy, axloqiy va estetik aqlidrok, tafakkur ob'yekti sifatida, hatto, falsafiy va mantiqiy, yashash huquqi va hayot mantig'i jihatidan tadqiqot manbaiga aylanishi mumkin. Shaxsning shakllanish omillari ko'p va xilma-xiddir.

Shaxs, mohiyatiga ko‘ra, madaniylashgan, ong, aql orqali faoliyatini boshqarish imkoniyatiga ega bo‘lgan, ijtimoiy-tarixiy an‘ana, turmush tarzi va tajribaga asoslangan muayyan avlodlar vakili. Shaxs fenomeni inson olamining butun murakkabliklarini o‘zida mujassam etadi. Uni har tomonlama o‘rganish maqsadida turli davrlarda tadqiqot olib borilgan. Ayniqsa, sharqda u yuksak axloqiyma‘naviy me‘yorlar orqali tushunilgan va oliy xilqat, bebaho qadriyat deb hisoblangan. Inson Sh. sifatida komillikka intiladi, hayot mazmunini boyitadi, shu asosda kishilik jamiyatining go‘zal va farovon bo‘lishiga ehtiyoj sezadi.

Ijtimoiylashuv jarayonida bolalarni tarbiyalash vositasi sifatida jismoniy jazolarni qo‘llashning o‘ziga xos «xavfi» mavjud. Birinchidan, bolaga jazo beruvchi ota-ona ular uchun agressivlik namunasi bo‘lib xizmat qiladi, ya‘ni jazolash kelgusida agressivlikni provokatsiya qilishi mumkin. Ikkinchidan, me‘yoridan ko‘p jazolanadigan bolalar ota-onadan nari yurishga yoki ularga qarshilik ko‘rsatishga intiladilar. Agar ular jazolar ta‘sirida «egilmasalar», ularning ijtimoiylashuviga ko‘maklashishi mumkin bo‘lgan achchiq bo‘lmagan boshqa «dars»larni o‘qib olishlari amrimahol. Ustiga-ustak, agressiv munosabat oxir-oqibat bolani «haqiqatdan ham jazolanishi zarur bo‘lgan favqulotda xulq-atvorni namoyish qiluvchi va ma‘qullovchi odamlar» kompaniyasiga olib kelishi mumkin. Uchinchidan, agar jazo bolalarni qattiq hayajonlantirsa yoki xafa qilsa, ular jazolanishlarining sababini unutib qo‘yishlari mumkin. Bu esa jamiyat tomonidan qabul qilingan xulq-atvor qoidalarini o‘zlashtirishiga xalaqit beradi. Nihoyat, o‘z xulqatvorini shu kabi jiddiy tashqi ta‘sirlar natijasida o‘zgartirgan bolalar ularga uqtirilayotgan me‘yorlarni o‘z tamoyillariga aylantirib olishlari amrimahol, ya‘ni ularni kimdir kuzatib turgandagina me‘yorlarga amal qilib, o‘zlari qolganda turli jinoyatlarni sodir etishlari mumkin. Ota-onalar shuni yaxshi bilishlari lozimki, berilayotgan qattiq jazolar boladagi istalmas xulq-atvorning tashqi namoyon bo‘lishini yashirishga majbur qiladi, xolos, lekin uni yo‘q qilmaydi. Jazo ko‘p hollarda salbiy samara bersa-da, ba’zida u xulqatvorni modifikatsiyalashtirishdagi foydali vosita bo‘lib xizmat qilishi ham mumkin.

REFERENCES:

1. Madumarov Talatbek Tolibjonovich, & Gulomjonov Odiljon Rahimjon o‘g‘li. (2021). PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF A LEASING MECHANISM IN PUBLIC - PRIVATE PARTNERSHIP. International Engineering SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 4 | 2022 ISSN: 2181-1601 Uzbekistan www.scientificprogress.uz Page 411 Journal For Research & Development, 6(SP), 5. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/7MXR3>

2. Abdullayev Akmal Nasriddinovich (2020). THE FEATURES OF APPEARING FAMILY IN MODERN SOCIETY. European science review, (3-4), 69-72.
3. N. Ismoilova, D.Abdullayeva. Ijtimoiy psixologiya. 2013. Qisqacha psixologik lugʻat. - Rostov-na-Donu: FENIKS. L.A.Karpenko, A.V.Petrovskiy, M.G.Yaroshevskiy.1998.
4. Gʻoziyev E. G. Umumiy psixologiya. Toshkent 2002. 1-2 kitob
5. Gʻoziyev E. G. Muomila psixologiyasi.
6. Belinskaya E. P., Tixomandritskaya O.A. Shaxsning ijtimoiy psixologiyasi. M., 2001.
7. Kon I. S. Shaxs sotsiologiyasi. M., 1967. 8. Leontiev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxsiyat. M., 1975.